

Summary

Iryna Polevych. FEATURES IMPORT-EXPORT SERVICES IN THE KHARKIV REGION.

The article deals with features of foreign trade in services in Kharkiv region. The general dynamic of exports, imports, balance and turnover of goods trade are given. According to the official data during 2011 Kharkiv region's enterprises exported their production to 117 countries, and imports came from 112 countries' enterprises. During this time in Kharkiv region imports prevail exports and the balance is negative. Geographical structure of exports in Kharkiv region shows that the biggest volumes of exports were to Russia (51,6%). Besides Russia, exports carried out to Kazakhstan (6,8%), Belarus (4,6%), Moldova (3,7%), Georgia (2,9%), Uzbekistan (2,3%), Poland (2,2%), Egypt (2,1%), Turkmenistan (2%), Turkey (2%). Concerning import entry, foreign connections also occur with Russia (37,6%). As well as Kharkiv region imports goods from China (8,8%), Germany (6%), Belarus (3,8%), USA (3,7%), Poland (3,2%), Italy (3,2%), Turkey (2%).

Commodity pattern of exports and imports is considered. In exports of Kharkiv region high technological sector prevails with significant gap from other sectors. In general volume of imports the largest specific gravity was for machinery, equipment and mechanisms, mineral fuels – 17,7%; for polymeric materials, plastics and their products – 16,9%, precious metals and their products – 10,2%, vehicles, aircraft, craft – 9,5%; ferrous metals and their products – 8,8%. The place of trade by goods in Kharkiv region's foreign activity is defined, its features are given.

Keywords: foreign trade in services, goods exports, goods imports, turnover and balance of foreign trade.

УДК 913(477)

Оксана Брацьо

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ СЕРЕДНІХ МІСТ УКРАЇНИ

Охарактеризовано середні міста як окрему категорію міських поселень, їхнє місце та значення у поселенській мережі. Досліджено регіональні особливості розміщення середніх міст України, подано їх кількісні та демографічні характеристики за адміністративними одиницями. Здійснено оцінку зв'язку густоти середніх міст і показників поселенської мережі, демографічних і економічних. Обґрунтовано необхідність ґрунтовного наукового вивчення середніх міст.

Ключові слова: середнє місто, регіони України, густина середніх міст, коефіцієнт кореляції.

Оксана Брацьо. РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗМЕЩЕНИЯ СРЕДНИХ ГОРОДОВ УКРАИНЫ. Охарактеризовано средние города как отдельную категорию городских поселений, их место и значение в поселенческой сети. Исследованы региональные особенности размещения средних городов Украины, представлено их количественные и демографические характеристики за административными единицами. Сделана оценка связи густоты средних городов и показателей поселенческой сети, демографических и экономических. Обосновано необходимость основательного научного изучения средних городов.

Ключевые слова: средний город, регионы Украины, густота средних городов, коэффициент корреляции.

Oksana Bratso. REGIONAL FEATURES OF MEDIUM CITIES' LOCATION IN UKRAINE. The medium cities as separate category of urban settlements, their place and value in settlement network are characterized. Regional features of medium cities' location in Ukraine are explored, their quantitative and demographic characteristics are presented. The valuation of connection between medium cities density and settlement network, demographic and economic indexes is made. The necessity of medium cities' detailed study is motivated.

Keywords: medium city, regions of Ukraine, medium cities density, correlation coefficient.

Постановка проблеми. Міські поселення у силу вищого сукупного потенціалу (економічного, демографічного, культурного, інфраструктурного) порівняно з сільськими поселеннями є організаційними ядрами систем розселення та виступають обслуговуючими центрами для прилеглих населених пунктів всіх типів.

Серед міських поселень найпоширенішими є малі та середні міста [2], причому останні відіграють надзвичайно важливу роль у системах розселення, виступаючи передусім «перехідними», «зв'язуючими» категоріями поселень між малими та великими містами за рахунок наблизеності до периферії, ядрами районних та міжрайонних систем розселення, центрами тяжіння для населення перш за все у плані реалізації трудового потенціалу та отримання соціальних благ. Середні міста виконують важливі функції збалансування і стабілізації регіональних систем розселення. З огляду на це, дослідження розміщення та густоти середніх міст створює

основу для оцінки збалансованості поселенської мережі та якості і рівномірності забезпечення населення певної території послугами соціальної сфери та господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці розселення населення в Україні на сьогоднішній день приділяється велика увага, особливо такі дослідження є характерними на регіональному рівні. Даними питаннями займалися українські вчені О.О. Афоніна, В.О. Джаман, А.І. Доценко, Л.Б. Заставецька, Ю.І. Пітюренко, В.І. Поручинський, російський вчений Г.М. Лаппо та ін. Середні міста як окрема категорія міських поселень у географічній науці є ще недостатньо дослідженими. Соціально-економічним та екологічним аспектам їх функціонування присвячені праці географів І.Г. Мельник, М.І. Лепкого, економістів О.О. Бережної, Н.Ю. Глинського.

Головним завданням даного дослідження є вивчити особливості розміщення середніх міст України на регіональному рівні, визначити ступінь залежності густоти середніх міст від демографічних особ-

ливостей та показників соціально-економічного розвитку регіонів.

Виклад основного матеріалу. Середні міста є однією з категорій міських населених пунктів відповідно до класифікації їх за людністю. Згідно з загальноприйнятою класифікацією, це міста з чисельністю населення від 50 до 100 тис. осіб, хоча існують і інші підходи, за якими, зокрема, демографічні межі середніх міст визначаються як 20-100 тис. осіб [1], що означає значне збільшення їх кількості за рахунок частини малих міст.

За І. Мельник, середні міста — це, як і малі міста, найпоширеніша категорія міст, які виконують специфічні, обумовлені їх розмірами, економіко-географічним положенням та природно-ресурсним потенціалом функції, відрізняються певними соціальними, економічними, містобудівними та іншими

характеристиками, типовим комплексом проблем [2]. Серед найбільш типових проблем середніх міст автор називає слабкість економічної бази та соціальної сфери, вузькість сфери прикладання праці, монофункціональність.

Згідно з даними щодо чисельності населення України станом на 1 січня 2012 року, в державі нараховується 44 середні міста (9,6% усіх міських населених пунктів). Середні міста є другою за чисельністю групою міських поселень після малих міст, яких в Україні налічується 370. Відповідно, чисельність великих міст в країні складає 37, дуже великих – 5 та міст-мільйонерів – 3 (рис. 1). Усі без виключення середні міста України мають статус міст обласного значення, що вказує на їх важливу адміністративну роль у регіонах.

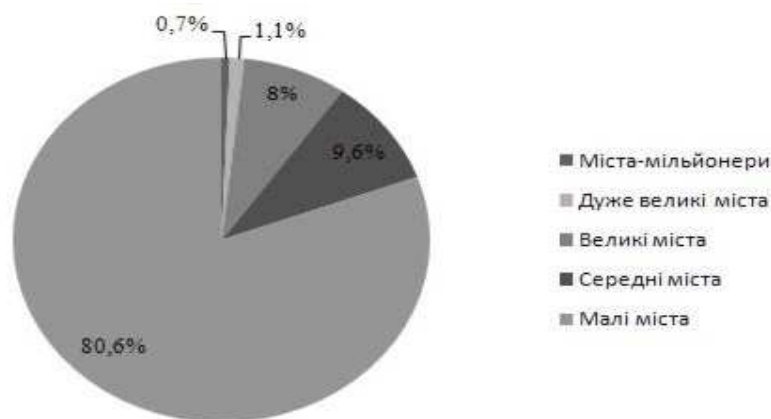

Рис. 1. Міста України за людністю (побудовано за джерелом [4])

Варто відзначити зменшення чисельності середніх міст України у порівнянні з попередніми роками в основному за рахунок внутрішньорегіональної міграції до обласних центрів та великих міст, для яких характерним є вищий рівень життя населення. Так, за період з 2001 по 2012 рік їх чисельність зменшилась на 12 міст або на 21%, причому 13 міст (переважно розташовані у центральній та східній частинах України) перейшли з категорії середніх до категорії малих міст, водночас тільки одне велике місто (Єнакієве) стало середнім. Даний процес є відображенням загальнодержавної тенденції укрупнення населених пунктів та «вимирання» малих поселень у результаті низької конкурентноздатності їхньої інфраструктури.

Середні міста сформувались у 18 областях України та АР Крим, відсутні вони у Вінницькій, Рівненській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій та Чернівецькій областях (табл. 1). Для даних областей характерною є наявність тільки одного великого міста (за винятком Чернівецької обл.) та малих міст, тобто певні диспропорції системи розселення. Найбільше середніх міст зосереджено в Донецькій та Луганській областях, де вони в основному виступають центрами добувної промисловості, найменше – в Дніпропетровській, Закарпатській, Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській та Полтавській областях.

Що стосується частки середніх міст серед міських поселень регіонів України, то найвищий даний показник у Житомирській, Волинській, Донецькій та Одеській обл., причому Житомирська обл. значно переважає всі інші області за даним показником (табл. 2). Найнижчим показником серед областей, у яких є середні міста, відзначаються Дніпропетровська, Полтавська та Львівська області. Частка населення середніх міст у загальній кількості населення також відрізняється за регіонами, досягаючи найвищих значень у Житомирській, Луганській та Сумській областях та найнижчих – у Дніпропетровській, Запорізькій та Полтавській областях. Аналіз співвідношення даних двох показників, які відображають соціально-економічний потенціал середніх міст та їх значення у регіональних системах розселення, показує у переважній більшості випадків помітне переважання відносної чисельності середніх міст в областях над відносною чисельністю населення, що в них проживає. Виняток становлять тільки Київська, Луганська, Львівська та Сумська обл. Відзначена тенденція є закономірною і пов'язана з оберненою залежністю між кількістю міст, що належать до певної категорії, і їх чисельністю населення.

Таблиця 1

Середні міста України за адміністративними одиницями (станом на 1 січня 2012 року)
(побудовано за джерелом [4])

№ п/п	Адміністративна одиниця	Середні міста
1	АР Крим	Феодосія, Ялта
2	Вінницька обл.	-
3	Волинська обл.	Ковель, Нововолинськ
4	Дніпропетровська обл.	Новомосковськ
5	Донецька обл.	Артемівськ, Дружківка, Єнакієве, Костянтинівка, Красноармійськ, Торез, Харцизьк, Шахтарськ
6	Житомирська обл.	Бердичів, Коростень, Новоград-Волинський
7	Закарпатська обл.	Мукачеве
8	Запорізька обл.	Енергодар
9	Івано-Франківська обл.	Калуш, Коломия
10	Київська обл.	Бориспіль, Бровари
11	Кіровоградська обл.	Олександрія
12	Луганська обл.	Антрацит, Красний Луч, Рубіжне, Свердловськ, Стаханов
13	Львівська обл.	Дрогобич, Стрий, Червоноград
14	Миколаївська обл.	Первомайськ
15	Одеська обл.	Білгород-Дністровський, Ізмаїл, Іллічівськ
16	Полтавська обл.	Комсомольськ
17	Рівненська обл.	-
18	Сумська обл.	Конотоп, Шостка
19	Тернопільська обл.	-
20	Харківська обл.	Ізюм, Лозова
21	Херсонська обл.	-
22	Хмельницька обл.	-
23	Черкаська обл.	Сміла, Умань
24	Чернівецька обл.	-
25	Чернігівська обл.	Ніжин, Прилуки

Таблиця 2

Кількісні та демографічні характеристики середніх міст за адміністративними одиницями
(станом на 1 січня 2012 року) (розраховано за джерелом [4])

Адміністративна одиниця	К-сть середніх міст	Загальна к-сть міст	Частка середніх міст, %	Населення середніх міст, осіб	Загальна к-сть населення, осіб	Частка населення середніх міст у загальній к-сті населення, %
АР Крим	2	16	12,5	147826	1963008	7,5
Вінницька обл.	-	18	0	-	1634187	0
Волинська обл.	2	11	18,2	121827	1038598	11,7
Дніпропетровська обл.	1	20	5	70640	3320299	2,1
Донецька обл.	8	52	15,4	535485	4403178	12,2
Житомирська обл.	3	11	27,3	200499	1273199	15,7
Закарпатська обл.	1	11	9,1	84630	1250759	6,8
Запорізька обл.	1	14	7,1	54638	1791668	3
Івано-Франківська обл.	2	15	13,3	128852	1380128	9,3
Київська обл.	2	26	7,7	156014	1719558	9,1
Кіровоградська обл.	1	12	8,3	83072	1002420	8,3
Луганська обл.	5	37	13,5	343246	2272676	15,1
Львівська обл.	3	44	6,8	205534	2540938	8,1
Миколаївська обл.	1	9	11,1	66828	1178223	5,7
Одеська обл.	3	19	15,8	183379	2388297	7,7
Полтавська обл.	1	15	6,7	51743	1477195	3,5
Рівненська обл.	-	11	0	-	1154256	0
Сумська обл.	2	15	13,3	168703	1152333	14,6
Тернопільська обл.	-	18	0	-	1080431	0

Продовж. табл. 2

Харківська обл.	2	17	11,8	110570	2742180	4
Херсонська	-	9	0	-	1083367	0
Хмельницька обл.	-	13	0	-	1320171	0
Черкаська обл.	2	16	12,5	156092	1277303	12,2
Чернівецька	-	11	0	-	905264	0
Чернігівська обл.	2	16	12,5	132449	1088509	12,2
м. Київ	-	1	0	-	2814258	0
м. Севастополь	-	2	0	-	381234	0
<i>Україна</i>	<i>44</i>	<i>459</i>	<i>9,6</i>	<i>3002027</i>	<i>45633637</i>	<i>6,6</i>

Нами також була зроблена спроба визначити ступінь залежності між густиною середніх міст та її ймовірними визначальними факторами (густина населення, загальна густина міст, рівень урбанізації), а також ймовірним наслідком використання потенціалу середніх міст – обсягом реалізованої промислової продукції. Дані показники за економічними районами представлені у табл. 3.

З таблиці видно, що найбільша кількість та густина середніх міст характерна для Донецького економічного району, який відчутно лідирує за даними показниками, а найменша – для Подільського економічного району. Варто відзначити певні диспропорції між кількістю середніх міст та їх густиною, що

вказує на неоднорідність їх розміщення, яку можна пов'язати, зокрема, й з географічними умовами території.

У результаті розрахунку коефіцієнтів кореляції між масивами даних за показниками було отримано наступні величини ступеню зв'язку:

- 1) між густиною середніх міст та густиною населення – 0,78;
- 2) між густиною середніх міст та загальною густиною міст – 0,81;
- 3) між густиною середніх міст та рівнем урбанізації – 0,53;
- 4) між густиною середніх міст та обсягом реалізованої промислової продукції – 0,49.

Таблиця 3

Показники поселенської мережі, демографічні та економічні за економічними районами (станом на 1 січня 2012 року, обсяг реалізованої промислової продукції – станом на 2011 рік) (розраховано за джерелами [3,4])

Економічні райони	К-сть середніх міст	Густина середніх міст, од./тис. км ²	Густина населення, ос./км ²	Густина міст, од./тис. км ²	Рівень урбанізації, %	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн. грн./1 особу
Донецький	13	0,244361	125,486	1,672932	89,3	54573,83
Карпатський	6	0,106007	107,3691	1,431095	49,2	11373,75
Півн.-Західний	2	0,049628	54,41325	0,545906	49,8	11687,78
Півн.-Східний	5	0,059524	63,9489	0,559524	72,3	29688,66
Подільський	0	0	66,25269	0,804598	50	10920,52
Придніпровський	2	0,033841	86,4969	0,575296	81,2	55007,03
Причорноморський	6	0,05291	61,67662	0,485009	66,4	12261,26
Столичний	7	0,077178	76,02562	0,595369	76,9	37553,59
Центральний	3	0,065934	50,1038	0,615385	58,8	17873,71
<i>Україна</i>	<i>44</i>	<i>0,072884</i>	<i>75,58992</i>	<i>0,760311</i>	<i>68,8</i>	<i>29129,09</i>

Таким чином, бачимо очевидний прямий сильний зв'язок густоти середніх міст з загальною густиною міст та густиною населення, тобто, можна прогнозувати подальше скорочення кількості середніх міст в Україні у зв'язку з демографічними проблемами. Зв'язок густоти середніх міст з рівнем урбанізації є середнім, у даному випадку не можна говорити про чітко виражену залежність, що бачимо на прикладі Карпатського та Північно-Західного районів, у яких однаковий рівень урбанізації, а густина середніх міст відрізняється вдвічі. Слабкий зв'язок виявлено між густиною середніх міст та обсягом реалізованої промислової продукції, що вказує на те, що середні міста не виступають основними донорами

економіки районів.

Висновки. Середні міста виступають важливою складовою загальнодержавної та регіональних систем розселення, вони є другою за чисельністю групою міських поселень після малих міст. В Україні налічується 44 середні міста, які нерівномірно розподілені по території держави. Найбільше їх зосереджено у Донецькій та Луганській областях, водночас, у 6 областях України середні міста відсутні. Кількість та густина середніх міст значною мірою залежать від загальної густоти міст та густоти населення в регіонах, водночас рівень урбанізації не є визначальним чинником для їх формування. У майбутньому можна очікувати продовження тенденції

зменшення чисельності середніх міст, що загрожує розбалансуванню систем розселення та обслуговування та збільшенням відриву у рівні життя населення між «центром» та «периферією». Тому розвиток

середніх міст, безумовно, заслуговує уваги та відповідного планування з боку державницьких структур, передумовою чому має стати їх ґрунтовне наукове вивчення.

Список використаних джерел:

1. Vlakh M.R. *Ponyattyeyvo-terminolohichna systema rozselennya naselelnya oblasnoho regionu Ukrayiny* / M.R. Vlakh, A.M. Slashchuk, V.I. Poruchynskyj // *Naukovyj visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Seriya: Geohrafichni nauky.* – 2007. – Вуп. 2. – S. 98-104.
2. Melnyk I.H. *Suspilno-geografichni zasady rozvytku malykh i serednikh mist Luhanskoyi oblasti: avtoref. dys. na здobuttia nauk. stupenia kand. heohr. nauk: spets. 11.00.02 «Ekonomichna ta socialna geografiya»* / I.H. Melnyk. – Kyiv, 2006. – 10 s.
3. *Statystychnyj zbirnyk «Reniony Ukrayiny»: u 2-kh chast.* – Kyiv, 2012. – Ch. 2. – 801 s.
4. *Chyselnist nayavnoho naselelnya Ukrayiny na 1 sichnya 2012 roku: Statyst. zbirnyk.* – Kyiv, 2012. – 112 s.

Summary

Oksana Bratso. REGIONAL FEATURES OF MEDIUM CITIES' LOCATION IN UKRAINE.

Purpose: Medium cities belong to the most widespread settlement categories, the research of their location and density creates a base for valuation of settlement network's balance, quality and equability of population's providing by social sphere and household services. The purpose of research is studying of medium cities' location on regional level and valuation of connection between their density and demographic and social-economic indexes.

Methods: Method of analysis, statistical and correlation analysis were used during the research.

Results: In Ukraine there are 44 medium cities which have the status of regional value cities and perform important administrative role in regions. Medium cities have formed in 18 regions of Ukraine and Crimea. From 2001 to 2012 medium cities' quantity had decreased to 21%, that's the display of nationwide trend of settlement's integration and "extinction" of small settlements. Direct strong connection between medium cities' density and overall cities' density and population's density was discovered by calculation of correlation coefficient. Medium connection between medium cities' density and urbanization level and week – with amount of implemented industrial production were also discovered.

Conclusion: The continuation of trend of decreasing of medium cities' quantity may be expected in future, what threaten by imbalance in settlement and service systems and increase of breakaway into quality of life between "center" and "periphery". That's why medium cities' development deserves attention and appropriate planning from state structures, what have to be preceded by their detailed scientific studying.

Keywords: medium city, regions of Ukraine, medium cities density, correlation coefficient.